

## BERNOTAS v. Lithuania (№ 59065/21)

### Обставини справи

Заявник, Jurgis Bernotas, є громадянином Литви, який народився в 1957 році і проживає в місті Клайпеді (Литва). У січні 2010 року заявник випадково вистрілив у Ж. К. під час чищення рушниці після полювання, внаслідок чого потерпілий отримав численні поранення в живіт, стегно і ногу.

Заявникові було пред'явлено обвинувачення у заподіянні тяжкої шкоди здоров'ю з необережності та визнано винним Скуодаським регіональним судом (Skuodas Regional Court). Заявника було засуджено до двох років позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку на два роки.

Також Ж. К. подав цивільний позов у рамках кримінального провадження на суму 6 785 литовських літів (приблизно 1 965 євро) як відшкодування матеріальної шкоди, що складається з витрат на ліки, стаціонарне лікування і транспорт, а також 100 000 литовських літів (приблизно 28 962 євро) як відшкодування моральної шкоди. Під час розгляду справи заявник виплатив йому 9 000 литовських літів (приблизно 2 607 євро). Суд першої інстанції зазначив, що заявник повністю відшкодував Ж. К. матеріальну шкоду та частково відшкодував йому моральну шкоду і додатково присудив на користь Ж. К. 77 032 литовських літів (приблизно 22 310 євро) відшкодування моральної шкоди.

2 червня 2011 року Клайпедський регіональний суд (Klaipėda Regional Court) частково змінив рішення суду першої інстанції і зменшив суму відшкодування моральної шкоди до 37 032 литовських літів (приблизно 10 725 євро). Так, суд вказав на неповне з'ясування фінансового стану заявника, а також на те, що незважаючи на серйозні наслідки нещасного випадку для Ж. К., останній знайшов нову роботу і отримував різні соціальні виплати, а отже, його дохід суттєво не змінився.

Ж. К. подав касаційну скаргу з питань права, але 30 серпня 2011 року Верховний суд відмовив у прийнятті її до розгляду на тій підставі, що вона не порушувала жодних важливих правових питань.

У серпні 2010 року Служба з питань інвалідності та працездатності при Міністерстві соціального захисту та праці встановила, що внаслідок поранень, отриманих під час нещасного випадку, працездатність Ж. К. знизилася на 60 %. Того ж місяця Фонд державного соціального страхування (далі – SSIF) прийняв рішення, згідно з яким Ж. К. отримав право на отримання пенсії у зв'язку з втратою працездатності. Рівень працездатності Ж. К. регулярно переоцінювався.

В подальшому SSIF неодноразово звертався до заявника з вимогою відшкодувати суми, які були виплачені Ж. К. у зв'язку з пенсією по втраті

працездатності. У зв'язку з невиконанням зазначених вимог, SSIF був змушений звернутися до суду, який задовольнив вимоги до заявника про стягнення таких сум.

У 2017 році SSIF звернувся до заявника з цивільним позовом про стягнення

1 799 євро, які він виплатив Ж. К. з лютого 2016 року по січень 2017 року. Заявник в свою чергу зазначив, що Ж. К. був працевлаштований і його заробітна плата була навіть вищою, ніж до нещасного випадку, а отже, він не зазнав жодної фактичної шкоди. Заявник також ставив під сумнів точність оцінки працездатності Ж. К.

У червні 2018 року Клайпедський окружний суд (Klaipėda Regional Court) задовольнив позов, поданий SSIF та зазначив, зокрема, що кожен, хто завдав шкоди іншій особі, зобов'язаний її відшкодувати, а соціальні виплати, які здійснюються на користь особи, яка отримала важку травму, включаються до складу цієї шкоди (див. пункт 58 цього рішення). При цьому органи, які виплачують такі виплати потерпілому, мають право вимагати їх відшкодування від особи, яка завдала шкоди.

Заявник оскаржив таке рішення, вказавши на те, що в рамках кримінального провадження він повністю відшкодував Ж. К. завдану матеріальну шкоду, а суд не дослідив чи зазнав Ж. К. матеріальної шкоди і чи є пенсія, що виплачується SSIF, компенсацією цієї шкоди. Зрештою, заявник стверджував, що, відповідно до закону, кожен, чия працездатність зменшилася щонайменше на 30 % через нещасний випадок або хворобу, має право на пенсію по втраті працездатності незалежно від того, чи продовжує він або вона працювати і отримувати дохід, і незалежно від того, чи зменшився фактично такий дохід. Апеляційний суд відмовив у задоволенні скарги заявника. Він зазначив, що зниження працездатності Ж. К. було прямим наслідком завданих ним ушкоджень, і пенсія по втраті працездатності, яка йому виплачується, була результатом цієї шкоди. Суд також встановив, що розмір пенсії дорівнював розміру шкоди, завданої Ж. К., а отже, відповідно до практики Конституційного суду, SSIF мав право вимагати від заявника відшкодування всієї цієї суми.

У 2019 році SSIF ініціював новий позов проти заявника щодо стягнення сум, випланих Ж. К. з лютого 2017 року по вересень 2019 року, а також сум несплачених заявником за попередні періоди. Заявник заперечував проти таких вимог та звернув увагу на те, що розмір пенсії, яка виплачувалася Ж. К., залежав, серед інших факторів, від його трудового стажу. Оскільки Ж. К. був працевлаштований і його стаж постійно збільшувався, розмір пенсії, яку він отримував, також збільшувався. Однак заявник стверджував, що було б несправедливо вважати, що збільшення пенсії означало, що шкода, завдана Ж. К., зростала. Зрештою, він стверджував, що той факт, що SSIF регулярно подавав проти нього позови з одного і того ж питання і, таким чином, він був

змушений брати участь у повторних судових розглядах, незважаючи на те, що вже був засуджений і сплатив компенсацію Ж. К., порушував його право, передбачене статтею 6 Конвенції, на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку.

Задовольняючи позовні вимоги SSIF, Клайпедський окружний суд вказав, зокрема, що Ж. К. отримав травми, коли йому було 35 років, тому не було підстав вважати, що без травми його стаж і дохід не збільшилися б. Суд також повторив, що пенсія у зв'язку з втратою працездатності має подвійну мету: з одного боку, вона спрямована на компенсацію потерпілому втраченого доходу, а з іншого – на компенсацію додаткових витрат, пов'язаних з травмою, таких як ліки, реабілітація або догляд; ці витрати можуть з часом збільшуватися через економічні фактори, такі як інфляція.

8 лютого 2021 року Клайпедський регіональний суд відхилив апеляційну скаргу заявника на зазначене вище рішення. Суд визнав рішення таким, що узгоджувалося з практикою Конституційного суду та Верховного суду і, крім того, відповідало висновкам, зробленим у попередніх провадженнях, порушених SSIF.

18 травня 2021 року Верховний суд відмовив у прийнятті до розгляду касаційної скарги заявника з питань права на тій підставі, що вона не порушувала важливих правових питань.

Також у 2022 році SSIF подав новий позов проти заявника, розгляд якого за клопотанням заявника було відкладено до завершення розгляду у ЄСПЛ.

Посилаючись на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності), заявник скаржився, що покладене на нього зобов'язання відшкодувати виплачену потерпілому пенсію було несправедливим і непропорційним.

## Оцінка Суду

### а) Обсяг розгляду справи

ЄСПЛ зазначив, що він не має юрисдикції для розгляду питання про відповідність статті 1 Першого протоколу до Конвенції вимог SSIF про відшкодування за період з 2011 по 2016 роки, оскільки частина вимог не оскаржувалася заявником до національних судів, а розгляд вимог 2017 року, які заявник оскаржував, завершився 27 червня 2019 року, тобто за 6 місяців до подачі відповідної скарги до Суду. Водночас вимоги SSIF 2019 року були розглянуті у цій справі Судом в контексті попередніх проваджень та рішень (пункти 89–90 рішення).

### б) Чи мало місце втручання і яке правило підлягає застосуванню

ЄСПЛ вказав, що між сторонами не було спору про те, чи становило зобов'язання заявника сплатити відшкодування пенсії по втраті працездатності втручання у світлі статті 1 Першого протоколу до Конвенції. З огляду на це Суд вважав, що цю справу слід розглядати у світлі загального принципу, викладеного у першому правилі статті 1 Першого протоколу, який проголошує принцип мирного володіння майном (див. *Bélané Nagy v. Hungary* [GC], № 53080/13, § 72, 13 грудня 2016 року, та, *mutatis mutandis*, *Šeiko v. Lithuania*, № 82968/17, §§ 28–29, 11 лютого 2020 року) (пункти 91–92 рішення).

с) Чи було втручання передбачено законодавством

ЄСПЛ зазначив, що національне законодавство, зокрема, Цивільний кодекс Литви, встановлює обов'язок кожного, хто завдав матеріальної шкоди іншій особі, повністю відшкодувати таку шкоду. Шкода, що підлягає відшкодуванню, включає в себе соціальні виплати, що виплачуються в разі травми. Крім того, ч. 3 ст. 6.290 Цивільного кодексу Литви та ч. 1 ст. 21 Закону про державне соціальне страхування передбачають, що органи соціального страхування, які виплатили допомогу особі, що зазнала шкоди внаслідок дій іншої особи, можуть вимагати відшкодування виплачених сум від особи, яка завдала таку шкоду. Заявник не надав жодних аргументів, які б ставили під сумнів законність оскаржуваного втручання. Відповідно, Суд виснував, що воно мало підстави в національному законодавстві (пункти 93–94 рішення).

(d) Чи переслідувало втручання законну мету

Уряд стверджував, що втручання переслідувало законні цілі захисту інтересів жертв злочину та захисту державного бюджету, і заявник не заперечував це твердження (пункт 95 рішення).

Суд повторив, що свобода розсуду, надана законодавчому органу при здійсненні соціальної та економічної політики, повинна бути широкою, і він поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що є «в інтересах суспільства» якщо тільки це рішення не є явно необґрунтованим (див. *Bélané Nagy*, цит. в цій справі, § 113, та наведені в ньому справи) (пункт 96 рішення).

ЄСПЛ не ставив під сумнів те, що захист державного бюджету слугує суспільному інтересу (*ibid.*, § 121). Більше того, з огляду на той факт, що цей захід був спрямований на забезпечення здатності органів державної влади виплачувати пенсію у зв'язку з втратою працездатності особі, якій заявник завдав шкоди, Суд визнав, що він був спрямований на захист інтересів жертви злочину (див. *Šeiko*, цит. в цій справі, § 31). Таким чином, на переконання Суду втручання, про яке йдеться, переслідувало законні цілі в інтересах суспільства (пункт 97 рішення).

(е) Чи було втручання пропорційним переслідуній меті

i) Загальні принципи

Суд нагадав, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції вимагає, щоб будь-яке втручання було розумно пропорційним меті, яку прагнуть досягти. Необхідний справедливий баланс не буде досягнутий, якщо відповідна особа несе індивідуальний і надмірний тягар (*ibid.*, § 115, та цитовані в ньому справи) (пункт 98 рішення).

Крім того, не слід забувати про важливість процесуальних зобов'язань за статтею 1 Першого протоколу. Так, Суд неодноразово зазначав, що, хоча стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не містить чітких процесуальних вимог, судові провадження щодо права на мирне володіння своїм майном повинно також надавати особі розумну можливість звернутися зі своєю справою до компетентних органів з метою ефективного оскарження заходів, що втручаються у права, гарантовані цим положенням. Таким чином, втручання в права, передбачені статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, не може бути легітимним за відсутності змагального процесу, який відповідає принципу рівності сторін і дозволяє обговорювати аспекти, що мають важливе значення для результату справи. Для того, щоб забезпечити виконання цієї умови, застосовні процедури слід розглядати з загальної точки зору (див. рішення у справі *G.I.E.M. S.r.l. and Others v. Italy* [GC], № 1828/06 та 2 інших, § 302, від 28 червня 2018 року, та згадані в ньому справи) (пункт 99 рішення).

(ii) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

Суд взяв до уваги той факт, що заявник не заперечував завдання тяжких тілесних ушкоджень *Ž. K.* та був зобов'язаний відшкодувати останньому заподіяну шкоду. Однак заявник оспарював обсяг цього зобов'язання і стверджував, що вимога SSIF до нього відшкодувати пенсію у зв'язку з втратою працездатності, виплачену потерпілому, накладає на нього непропорційний тягар (пункт 100 рішення).

По-перше, заявник стверджував, що він повністю відшкодував *Ž. K.* завдану йому матеріальну та моральну шкоду, виплативши компенсацію, присуджену у кримінальному провадженні, і що будь-які подальші претензії до нього є необґрунтованими. Проте ЄСПЛ не погодився з даними доводами заявника. ЄСПЛ зіслався на позицію Верховного суду та судів, які розглядали справу заявника, та розмежували, з одного боку, матеріальну шкоду, завдану потерпілому в момент заподіяння тілесних ушкоджень – у цій справі витрати на ліки, госпіталізацію та транспорт, понесені одразу після травми, а з іншого боку, матеріальну шкоду, що виникла пізніше, наприклад, втрата доходу через зниження працездатності та додаткові витрати на ліки, догляд або реабілітацію. ЄСПЛ також взяв до уваги твердження Уряду про те, що повний обсяг шкоди, спричиненої ушкодженням, не завжди може бути визначений у

момент заподіяння ушкодження, і визнав, що з цієї причини потерпілому може знадобитися можливість заявити подальші вимоги для покриття будь-яких нових витрат, що виникли після ушкодження здоров'я. Відповідно, Суд відхилив аргумент заявника про те, що компенсація, яку він виплатив Ж. К. під час кримінального провадження, повністю компенсувала завдану шкоду, і що будь-які подальші вимоги до нього є необґрунтованими (пункт 101 рішення).

Заявник також стверджував, що пенсія по втраті працездатності є видом соціальної допомоги, яка надається державою тим громадянам, які її потребують, і що виплата такої соціальної допомоги не повинна перекладатися на приватних осіб. ЄСПЛ зазначив, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не накладає жодних обмежень на свободу Договірних Держав вирішувати, чи запроваджувати будь-яку форму соціального забезпечення, або обирати вид чи розмір виплат, що надаються за будь-якою такою системою (див. рішення у справі *Bélané Nagy*, § 82, та згадані в ньому справи). ЄСПЛ також повторив, що Конвенція не передбачає інституту *actio popularis* і що його завданням, як правило, є не абстрактний перегляд відповідного законодавства та практики, а визначення того, чи призвів спосіб, у який вони застосовувалися до заявників або вплинули на них, до порушення Конвенції (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *Roman Zakharov v. Russia* [GC], № 47143/06, § 164, ECHR 2015) (пункт 103 рішення).

Відповідно, роль Суду у цій справі полягала не в тому, щоб абстрактно дослідити, чи сумісна зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції система, встановлена литовським законодавством, згідно з якою фінансовий тягар виплати соціальних допомог особам, які постраждали з вини інших осіб, несе не держава, а особи, відповідальні за заподіяння тілесних ушкоджень (частково пункт 104 рішення).

У зв'язку з цим Суд, по-перше, зазначив, що вимога до заявника відшкодувати виплати, які SSIF здійснив Ж. К., не була обов'язковим або автоматичним наслідком визнання його винним у вчиненні кримінального правопорушення (див. для порівняння рішення у справі *Krayeva v. Ukraine*, № 72858/13, §§ 31–32, від 13 січня 2022 року). Натомість у національному провадженні суди досліджували, чи було зменшення працездатності Ж. К. результатом дій заявника та чи відповідала виплачувана йому пенсія шкоді, завданій тілесними ушкодженнями; за національним законодавством заявник міг бути зобов'язаний відшкодувати SSIF лише ту суму пенсії, яка відповідає шкоді, завданій його діями. Крім того, заявник мав можливість оскаржити причинно-наслідковий зв'язок між його діями та ступенем тілесних ушкоджень потерпілого, і на його вимогу була призначена судово-медична експертиза у провадженні, яке стосувалося позову про відшкодування, поданого SSIF у 2017 році. Однак ні в національних судах, ні в ЄСПЛ він не стверджував, що ця експертиза була проведена неналежним чином або що її висновки були

неточними. Таким чином, Суд переконався в тому, що розглянуте провадження в цілому надало заявнику розумну можливість довести свою позицію до відповідних органів влади з метою встановлення ними справедливого балансу між конфліктуючими інтересами, що перебувають під загрозою (див. рішення у справі *Bäck v. Finland*, № 37598/97, §§ 64 та 67, ECHR 2004-VIII) (пункт 105 рішення).

Суд взяв до уваги аргумент, наведений заявником під національного провадження, про те, що розмір пенсії, виплачуваної *Ž. K.*, також залежав від розміру основної пенсії, який визначається урядом з урахуванням різних економічних або політичних факторів. ЄСПЛ зазначив, що, як було встановлено національними судами, однією з цілей пенсії у зв'язку з втратою працездатності є компенсація потерпілому додаткових витрат, пов'язаних з наслідками травми, і що ці витрати можуть зростати з часом через такі фактори, як інфляція. У цьому контексті Суд вказав на можливість внесення змін до законодавства про соціальне забезпечення, які можуть бути прийняті у відповідь, серед іншого, на суспільні зміни (див. згадане вище рішення у справі *Béláné Nagy*, § 88). Відповідно, на думку Суду коригування розміру пенсії по втраті працездатності, яке відображає мінливу економічну реальність в країні, не може вважатися таким, що є свавільним або необґрунтованим. ЄСПЛ також підкреслив, що заявник не стверджував, що поступове збільшення пенсії *Ž. K.* було значним або що це призвело до невідповідності пенсії шкоді, завданій *Ž. K.* внаслідок ушкоджень (пункт 107 рішення).

Також ЄСПЛ визнав особливо важливим те, що національне законодавство надавало можливість заявнику вимагати зменшення суми, яку він мав сплатити, з огляду, серед іншого, на його фінансове становище, на ненавмисне завдання шкоди, або відшкодування потерпілому шкоди в значній частині. Водночас заявник не скористався наданою національним законодавством можливістю домогтися зменшення фінансового тягара, покладеного на нього, і не надав Суду жодних пояснень, чому він цього не зробив (пункт 109 рішення). При цьому, у своїх поданнях до Суду заявник не стверджував, що обов'язок перед SSIF по відшкодуванню позбавив його засобів до існування або іншим чином становив надмірний тягар з огляду на його фінансове становище (див., *mutatis mutandis*, *Fábián v. Hungary* [GC], № 78117/13, § 78, 5 вересня 2017 року, та *Šeiko*, цит. в цій справі, § 33; порівняйте та співставте з *Moskal v. Poland*, № 10373/05, § 74, 15 вересня 2009 року; *Béláné Nagy*, цит. в цій справі, § 123; та *Čakarević v. Croatia*, № 48921/13, §§ 88–89, 26 квітня 2018 року) (пункт 110 рішення).

При розгляді справи ЄСПЛ також врахував той факт, що SSIF задовольнив клопотання заявника про здійснення виплат частинами щомісячно та звернувся до суду лише після прострочення заявником таких платежів, що свідчить про гнучкість дій національних органів влади та вжиття заходів,

спрямованих на полегшення фінансового тягаря, покладеного на заявника (див., *mutatis mutandis*, Kaminskas v. Lithuania, № 44817/18, § 63, 4 серпня 2020 року) (пункт 111 рішення).

Зрештою, ЄСПЛ взяв до уваги, що дана справа не стосувалася визначеної суми боргу, яку заявник сподівався зрештою погасити, а покладеного на нього зобов'язання здійснювати регулярні платежі, які можуть поступово збільшуватися, до SSIF до 2039 року, коли Ж. К. досягне пенсійного віку. ЄСПЛ зазначив, що тривалість його зобов'язання відшкодувати SSIF виплачену потерпілому пенсію по втраті працездатності, хоча була безсумнівно тривалою, але відповідала періоду, протягом якого працездатність потерпілого та його дохід залишалися зниженими, тобто періоду, протягом якого потерпілий продовжував страждати від наслідків необережних дій заявника. Відповідно, ЄСПЛ не визнав, що тривалість оскаржуваного втручання є достатньою для того, щоб вважати його непропорційним (пункт 112 рішення).

З огляду на вищевикладене, ЄСПЛ виснував, що за конкретних обставин цієї справи було досягнуто справедливого балансу між, з одного боку, загальним інтересами суспільства та, з іншого боку, майновими правами заявника.

Отже, ЄСПЛ констатував відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

## **Висновок**

Відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 січня 2024 року і набуло статусу остаточного 30 квітня 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.